

ИНТЕРКУЛТУРНОСТ И ОБРАЗОВАНИЕ

Данаил Данов

Софийски университет „Св. Климент Охридски” (България)

Danail Danov

(Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria))

Danail Danov. INTERCULTURALISM AND EDUCATION

Abstract. This article analyzes the essence of interculturalism as a specific form of co-existence as well as a factor of key importance in modern society. Along with that it reviews the reasons asking for inclusion of interculturalism in education. The focus of the discussion is upon various arguments showing that interculturalism is among the main features that make education capable of addressing the needs of today’s learners.

Keywords: culture, society, interculturalism, education, intercultural competence

Данаил Данов. ИНТЕРКУЛТУРНОСТ И ОБРАЗОВАНИЕ

Резюме. Представената статия разглежда същността на интеркултурността като форма на съвместно съществуване и същевременно като ключов фактор в съвременното общество. Успоредно с това представя и анализира причините, изискващи включването на интеркултурността в образованието. Основният фокус на дискусиата е поставен върху доводите, защитаващи тезата, че именно интеркултурността в образованието е сред основните му характеристики, които го приближават към нуждите и потребностите на съвременните обучаеми.

Ключови думи: култура, общество, интеркултурност, образование, интеркултурно образование

Интеркултурността в образованието като форма на отваряне към другостта цели да интегрира хората в един по-динамичен и разнолик свят. Това води до формирането на личности, ценящи другите и правото им на различия, което от своя страна вкарва обществото в доста по-кохерентно състояние, с повече сплотеност, солидарност и желание за взаимно сътрудничество.

Самата дума *интеркултурност* предполага споделяне на култура чрез форми на взаимодействие, осъзнаващи и оценяващи различията. Културата – като комплекс от материални и нематериални следи, включващи начин на живот, ценности, вярвания, убеждения и традиции т.н. – не се усвоява по наследство, а се формира и придобива чрез възпитание, педагогическо взаимодействие, обучение и образование. Вероятно именно интеркултурността в образованието може да доведе и до споделянето на общи ценности между хора с различни културни характеристики. И понеже най-висшите ценности на интеркултурността произтичат от уважението към човешките права, зачитане на достойнството на всеки, запазването на мира, законността и справедливостта, съвременното образование е призвано да институционализира, пази и отстоява валидността на тези ценности. Това образование следва да формира хора с интеркултурна идентичност, гарантираща свободата на избор, на общуване и на взаимодействие. То е възможно в условията на образователна среда, която едновременно и признава различията, и осигурява инструменти за тяхното разбиране, т.е. на среда, формираща интеркултурната компетентност. Точно тази способност позволява правилното разбиране, ориентиране и прилагане на интеркултурната образователна среда, като осигурява възможности за по-лесно адаптиране на поведението към условията, която тя предлага за развитието на хора от различен произход по отношение на тяхната националност, култура или религия.

Не е нужно хората да си приличат, за да се разбират. И въпреки че уникалността и разноликостта стоят една срещу друга, различията са по-скоро богатство, отколкото проблем на нашето съществуване. Уникалността на индивидите е ключов фактор за оценяване и преодоляване на различията.

През 2004 г. ЮНЕСКО публикува Декларация за културното многообразие, в чийто член 4 се казва: „Защитата на културното многообразие е етичен императив, неотделима част от зачитането на човешкото достойнство. Този императив предполага ангажираност с правата на човека и основните свободи... и никой не може да се позовава на културни различия, чрез които да се нарушават правата на човека, нито да се ограничава техният обхват“ (UNESCO Declaration, 2004). Именно като отговор на тази декларация, образованието предлага различни учебни програми и правила, за да отговори на човешкото право за равно образование за всекиго в опита да осигури по-справедлива образователна среда.

Сред целите на образованието е и освобождаването му от всякакъв вид предразсъдъци, стереотипи, пристрастия и дискриминация, характерни за различните култури на различни етапи от развитието им. Постигането на тази цел е сред основните посоки, в които следва да се развива съвременното образование, защото колкото и парадоксално да звучи, очевидно уроците на миналото все още не са добре научени, като се вземат предвид рецидивите в

това отношение, намиращи проявление през последните години вследствие на имигрантската вълна, заляла Европа. Според проучване на Организацията за сътрудничество и развитие в Европа (OSCD Report, 2015), публикувано като доклад под името „Помощ за децата имигранти да успеят в училище“, не са малко страните, включително и членки на Европейския съюз, в които „другостта в училище“ продължава да е проблем, тъй като учебните достижения на такива деца – най-вече поради езикови бариери – са по-ниски в сравнение с тези, на останалите деца. Поради тази причина британската тинк-танк организация Chatham House излиза с работен документ относно политиката по отношение на бежанците, насочен към промяна на обществените нагласи и засилване на обществената ангажираност, по посока утвърждаване на споделени ценности чрез възпитание, образование, медийно отразяване, политически дебат и др. (Crawley et al., 2016).

Интеркултурното образование допринася за по-доброто разбиране на различните хора и култури, като се основава на обучение, приемащо и уважаващо разнообразието във всички области на живота – състояние, което приема за нормално. Полага усилия да създаде нагласи сред обучаемите, чете са различни и се развиват по-различен и индивидуален начин. Проучва и анализира предизвикателства, насочени срещу този тип разбиране на света, противопоставяйки се на произтичащите от тях всякакви екстремни форми като национализъм, ксенофобия и неравнопоставеност, и защитават идея за равен шанс на всеки.

Разнообразието и мобилността са сред най-ярките черти на модерните общества. Хората в тях, макар и представляващи различни етнически, езикови, културни и т.н. общности – следва да разбират и да приемат различията си. И точно в това се състои философията на интеркултурното образование, жизнена необходимост за днешния свят. Това образование изисква различни обучителни подходи, широко разнообразие от взаимодействия – между хора с различни езици, култури, убеждения, религии. Основава се на ценности като толерантност, свобода, откритост, разбиране и приемане на различията, плюрализъм, демокрация, справедливост и сътрудничество.

При интеркултурното образование тези ценности са обект на целенасочено и систематично възприемане и споделяне. И може да се каже, че в тази си насоченост това образование трасира свободната и успешна изява на бъдещите поколения, като защитава интеркултурните различия, залагайки именно на толерантността към тях.

Интеркултурността като резултат на този вид образование помага на хората да приемат и разбират заобикалящия ги свят, превръщайки многообразието във висша ценност. Сред основните му цели са разширяване на обхвата на интеркултурните отношения, повишаване на степента на толерантност и приемане на различията като средство за регулиране и управление на проти-

воречия и конфликти. Това образование дава знания за различните култури и форми на общуване, за характеризиращите ги навици, практики и традиции, облекло, външен вид, физически различия, като достига дори до ниво специални потребности, като черти, оформящи специфичен тип култура.

Тези знания за разноликостта на света формират умения за ефективно общуване в най-широко разнообразие на контексти, пораждат специфична цялостна (включително и образователна) среда, в която разноликостта и многообразието са норма. И съвсем естествено е, че подобна среда предполага и формирането на положителни нагласи и разбиране на различията. Така се поражда и комплексът от интеркултурни компетенции, позволяващи на субектите на образователния процес – преподаващи и обучаеми – успешно да се ориентират и справят в различни културни контексти; да разбират социални и политически фактори, и причините, които стоят зад тях; както и да не допускат омраза и ксенофобия.

По този начин обучените според принципите на интеркултурна образователна среда получават по-успешен шанс за участие в социалните взаимодействия, запазвайки собствената си идентичност.

Интеркултурализмът като ядро на интеркултурното образование, изисква и залага на педагогически подходи, осъзнаващи и оценяващи различността; на образователни средства, превръщащи я в ценено качество, а не в недостатък. Интеркултурността в образованието не изисква въвеждането на съответна нова отделна дисциплина в обучението, а предлага цялостна нова методология, старееща се да интегрира разбирането на и уважението към различията, като използва практики и опит, събирани и анализирани от науки като психология, педагогика, антропология, социална теория, политология, културология и др. Иначе казано, интеркултурността е резултат, получен в процеса на взаимодействие между културите, способен да превърне прояви на вредно поведение в разбиране и в толерантност. Самото начало на неговото развитие става чрез американската училищна система, утвърдила както философията му, така и необходимите за формирането му образователни политики. И ако се опитаме да предложим дефиниция за интеркултурното образование, то следва да подчертаем, че то е комплекс от принципи и практики, свързани с конструирането на цялостната образователна среда, засягащо всичките ѝ компоненти, с пряк ефект върху осъзнаване и респект към различията и вяра в осигуряването на равни възможности за всички обучаеми. С други думи, интеркултурността в образованието е именно средството, водещо до постигане на разширени възможности за всеки обучаем, основна цел на образованието. Подобна водеща посока в образованието би позволила справяне с (а може би дори и отстраняване на) проблеми като презиране и отричане на дадени ценности и традиции, и прояви на определен тип поведение. Смисълът на интеркултурното образование е да съдейства за контактите и взаимодействията

между хората, позволявайки им да се разбират помежду си, въпреки различията в действия, мисли и чувства.

Интеркултурната компетентност включва също умения, улесняващи ефективното действие и взаимодействие на индивидите и обществата в свят, характерен с културно разнообразие; помага за ефективното им общуване в него; създава пространство и условия за смесване на култури и организиране на живота на носителите им по начин, който гарантира хармонично съвместно съществуване.

Интеркултурната компетентност притежава и своеобразен морален аспект, свързан с признаването на членовете на групата като членове на общност от хора с различни култури и начин на живот.

С цел ефективно създаване и прилагане на отворени форми на ефективна комуникация, изискващи динамика по отношение на културните взаимодействия и съответната за тях интеркултурна компетентност, социологът Доминик Буше (Bouchet, 1995: 70–71) формулира пет основни принципа, които могат да бъдат полезни – поради техния теоретичен и практически подход – за правилното разбиране на интеркултурната компетентност.

1. Никой не е „типичен“ член на представляваната от него култура.
2. Не съществува култура в „затворена“ и „хомогенна“ форма.
3. Никой не е член на само една „изолирана“ група и личностната му идентичност се определя спрямо членове, принадлежащи и на други групи.
4. Всяка култура е форма на „предаване“ на определени ценности и модели, които могат да бъдат подложени на нови и нови трансформации, и по този начин културата се превръща в постоянен обект на промяна.
5. Никой не „получава“ своята самоличност в завършен и непроменен вид.

Горespoменатите принципи, приложими за формулирането на интеркултурната компетентност, Буше обяснява и през призмата на гносеологичната перспектива с думите: „Ученето на чужда култура всъщност винаги е „двупосочен“ процес, като различните групи взаимно си влияят, а комуникацията между културите допринася за промените вътре в тях и е един вид „обмен“ – готовност за отговор на присъствието на други форми на живот. Всяка форма на изследване на различни култури също е възможност за „изследване на собствената“ култура (Bouchet, 1995: 77–79).

Казаното по-горе ни кара да смятаме, че интеркултурността, като посока в развитието на съвременното образование, става ключова задача, насочена към създаване на начини за безконфликтно съвместно съществуване на индивиди и групи в условията на модерното общество, призовава за отваряне към дадена културна реалност и за отвореност към други културни реалности (Dauber, 2001). Стремещт към интеркултурно образование се среща в много

страни по света, включително и в България, израз на който са редица проекти („Училища без дискриминация, 2008“) и академични публикации (Колева, 2017). Като цяло обаче този стремеж все още не е рефлектирал в реална обществена осъзнатост към интеркултурността; идеите му трудно пробиват път сред насаждани в продължение на векове отрицателни нагласи към другостта.

Интеркултурното образование изисква целенасочени усилия за предприемане на съвместни действия по описаните по-рано принципи, дефинирани от Буше. Необходимостта от подобни действия е оправдана от предизвикателствата на съвременния свят, съчетани с липсата на толерантност и разбиране към обучаеми, членове на групи, които се различават от по-голямата част на групата, в която се реализират. Предпазва от конфликти, безразличие, нетолерантност, агресия и отхвърляне, съдейства за приемането на културния плурализъм. По тази причина разглеждаме интеркултурността като неотделима част на образованието, обединяващо фактори, които влияят върху индивидите и групите от хора, водят до развитие и пълноценно използване на техния потенциал, превръщат ги в осъзнати и креативни членове на своята социална, национална, културна и глобална общност, правят ги способни за активна самореализация.

Тези идеи могат да бъдат интернализирани в реалността на съвременното разнообразно общество чрез интеркултурното образование като процес на формално и неформално усвояване на света, засягащ формирането на принципи и отношения, насърчаващи открити взаимодействия между представителите на различни култури – и следователно – за решаване на конфликти чрез диалог и превръщане на съвместното съществуване на различията в нормална реалност. Точно такива са и намеренията на образователната политика на Европейския съюз, която възприема интеркултурното образование като шанс за обединяване на нациите, а интеркултурният диалог – като основен фактор в комуникацията.

Като водещи принципи на интеркултурното образование ЕС приема следните:

- o Обучението следва да спомага за критичното възприемане на реалността, да учи обучаемите как да се дистанцират от общоприетите мнения, функциониращи в дадена доминираща култура, да уважават другите култури и да анализират различни правни аспекти;
- o Следва да съдейства на преподаватели и обучаеми да осъзнават, че всяко виждане за реалността е субективно, изкривено от определена културна перспектива, както и че всяка култура в известен смисъл е зависима и взаимстваща елементи от другите култури.
- o Образованието следва да води до стремеж към установяване и развитие на диалог, без задължително идентифициране с дадена доминираща култура и без да изисква принудително затвърждаване на определени културни идентичности

Прилагането на тези принципи на интеркултурното образование изискват

образователни мерки, насочени към намаляване на затворения тип поведение, нерядко характерно за малцинствата в резултат на тяхното придържане към нормите, типични за собствена им култура и породени от предразсъдъци, притеснения, митове или чувството за несигурност, които могат да се дължат на натиск и/или влияния на елементи на културата на националното мнозинство. И понеже образованието е призвано да развива ценности, формирани в различни и силно разнообразни култури, тези ценности могат да бъдат използвани от членове на различни общности посредством комуникация между техни представители, принадлежащи към повече от една група, възможност, позволяваща формирането на дадена идентичност, но и същевременно насърчаваща взаимен обмен на познание и опит. Именно по такъв начин интеркултурното образование позволява превръщането на демократизацията и глобализацията в еволюционни и взаимосвързани процеси, създава гражданска идентичност, осигуряваща взаимно приемане и сътрудничество.

Широката обхватност на интеркултурното образование и интегрирането на принципите му в учебните програми на всички нива и предмети, изискват учителите да получат подходящо педагогическо обучение и да използват образователни и преподавателски методи, подходящи за нуждите на всеки тип участник в интеркултурната образователна среда. В хода на своето образование учителите следва да получават конкретни компетенции за това как могат най-пълноценно да участват в обучението на своите ученици, представляващи групи с различен произход и изискващи разнообразни подходи за педагогическа намеса. Това се налага предвид многобройните проблеми, срещани в съвременната социална реалност, свързани с нетолерантността, конфликтите, нечувствителността към нуждите на външни членове за дадена група, неспособността да се установяват отношения и резистентността към участие във взаимодействия с индивиди и групи от различен културен произход.

Проблемът с интеркултурността като компетенция, резултат на развитието на интеркултурното образование и като тенденция в съвременното образование, налага дебат и по отношение на ценностите, които са от решаващо значение за развитието на идентичността и за формирането на положителни (освободени от предразсъдъци и пристрасти) нагласи и поведение към другите (различните) хора. За модерните общества на XXI век най-важните ценности са зачитането на човешкото, свободата, добротата, толерантността, правото на идентичност и благополучие, равенството пред закона, морала, истината и доверието. Всички те са обект на най-различни изследователски полета и следва да намерят полагаемото им място в програмите, по които се обучават учителите в системата българското образование. Става дума за науки като социология – от гледна точка на социалните явления, срещащи се в съвременния свят; политически науки – относно развитието на миграционната политика и интеграция на мигранти в нова среда; психология – за разши-

ряване на уменията за комуникация и подобряване на междуличностните отношения; културология – като въведение в идентифицирането и разбирането на поведението на хора от различни култури; и разбира се, педагогиката като средство за предлагане на най-подходящите инструменти за преподаване и обучение, способни да посрещнат нуждите на хора с най-различни интереси. По същество, интеркултурното образование трябва да бъде широко застъпено в учебните програми – но не като някаква нова и отделна дисциплина, а като форма на интегриран подход във всички изучавани дисциплини. По този начин този тип образование ще се използва за разширяване на *комуникативната компетентност* на бъдещите учители, обучени за работа в условията на съвременната интеркултурна образователна среда.

Тази компетентност насърчава и съдейства за нормалното общуване (Ангелов, 2007) и – според американският социолог Дел Хаймз (Hymes, 1983) – се проявява на четири отделни нива, а именно:

- Осъществимост – дали и в каква степен общуването е изобщо възможно.
- Изпълнимост – дали и в каква степен общуването е осъществимо с оглед на средствата за изпълнение.
- Съответствие – дали и в каква степен общуването е допустимо (адекватно) и във връзка с контекста, в който се използва и оценява.
- Приложимост и ефект – дали и в каква степен такова общуване е практически приложимо и какво следва от това.

В заключение ще допълним, че оценката на интеркултурната компетентност като резултат от обучението е най-вече необходима за бъдещето на образованието, тъй като предоставя уроците на опита (Racheva, 2018). Важното е педагози и методици да разбират значението на тази тенденция в развитието на образованието на съвременното образование, за да се абстрахират и избегнат елементи на субективизъм, дължащ се на собствените им дефицити в областта на интеркултурността. Такова абстрахиране е възможно само ако преди конкретното прилагане на какъвто и да било инструмент, той се проектира върху целите, за които ще се използва, и анализът му показва, че може да доведе до измеримост на резултатите. И най-важното – прилагашите го субекти на образованието да притежават съзнание и нагласа, че развитието на интеркултурната комуникативна компетентност е точно толкова значима, колкото е значима и дисциплината, в рамките на която те я преподават/изучават.

Библиография

Ангелов, Б. (2007). *Медийна и комуникативна компетентност*. София: Университетска библиотека. [Angelov, B. (2007). *Mediina i komunikativna kompetentnost*. Sofia: Universitet·ska biblioteka.]

- Bouche, D. (1995). *Marketing and the Redefinition of Ethnicity in Costa*, J.A and Barmossy, J. G. *Marketing in a Multicultural World*, SAGE, London.
- Crawley & Skleparis (2017). *Refugees, migrants, neither, both: categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's "migration crisis"*, available at <https://www.tandfonline.com/>, посетен на 12.04.2020.
- Dauber, D. (2001). *Cross-Cultural Management*. Emerald Group Publishing Ltd.
- Hymes, D (1983). *On Communication Competence*. In Pride and Holmes. London, Routledge.
- Koleva, I. (2017). *Current Trends in Educational Studies*. Sofia University Publishers, Sofia.
- OECD Report on Refugees (2015), entitled *Helping Immigrant Children to Succeed at School and Beyond*, available at <https://www.oecd.org/education/>.pdf, посетен на 20.04.2020.
- Racheva, V. (2018). *Social Aspects of Synchronous Virtual Learning Environments*, in AIP Conference Proceedings, 2048, 020032, available at <https://doi.org/10.1063/1.5082050>, посетен на 11.11.2019.
- UNESCO Declaration on Cultural Variety (2001), available at <https://books.google.bg/books?hl=bg&lr>, посетен на 23.04.2020.

Доц. дн Данаил Данов

Катедра „Предучилищна и медийна педагогика“
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Адрес: ул. Шипченски проход № 69А, 1574 София, България
✉ dkdanov@uni-sofia.bg

Assoc. Prof. Danail Danov, D Habil

Department of Pre-school and Media Education
Faculty of Educational Studies and the Arts
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Address: 69A Shipchenski Prohod Blvd., Sofia, Bulgaria
✉ dkdanov@uni-sofia.bg